

FORMACJA OSOBY TWÓRCZEJ W ŚRODOWISKU PATRIARCHALNYM (LESIA UKRAINKA I OLGA KOBYLANSKA)

Serhii Romanov

doctor nauk filozoficznych, docent,

Universytet Narodowy imienia Lesi Ukrainki, (Łuck, Ukraina)

sergmr.@ukr.net

Adnotacja. W artykule w kontekście porównawczym jest brany pod uwagę rozwój osobisty Lesi Ukrainki i Olgi Kobylanskiej. Uwaga skoncentrowana na badaniach aspektów kulturowych, psychologicznych i związanych z płcią okresy historyczny końca XIX – początku XX w. w Ukrainie. Typologia osobowości obu dziewcząt badane w okresie czasu dzieciństwa i dorastania. Również pod uwagę wzięto cechy norm społecznych jako najstarszy sposób na zachowania niewoli kobiety w stanie naturalnym. W artykule określono traumatyczne przeżycie taka prezentacja społeczna i sposoby na dyskusję w tekstach literackich i autobiograficznych. Autor artykułu kończy to odpowiednio przetworzony materiał biograficzny daje możliwości nowych perspektyw naukowych. Takie naukowe perspektywy związane są z życiem i twórczą ścieżką słynnych ukraińskich pisarzy.

Słowa kluczowe. tradycja, socium, czas, los, wiara, edukacja, kreatywność, życie

THE BECOMING OF CREATIVE PERSONALITY IN PATRIARCHAL WORLD (LESYA UKRAINKA AND OLGA KOBYLIANSKA)

Serhiy Romanov

Candidate of Philology, Associate Professor

of Lesya Ukrainka Eastern European National University, (Lutsk, Ukraine)

Abstract. The article is dedicated to the comparative interpretation of ontological becoming of Lesya Ukrainka's and Olga Kobylanska's persons. The article focuses on cultural, psychological and gender aspects of historical period in the Ukraine at the break of the XIX and XX centuries. Typology of personality has been developed on time of the childhood and youth of the both girls. Special attention is paid to social norms as the most ancient ways to keep humble of a woman. There was analyzed traumatized experience, the such social representation and ways of talking about it in literary and autobiographical works. The author concludes that the biographical material opens the opportunity to take a fresh look at the life and creative ways of the famous Ukrainian writers.

Keywords: tradition, society, time, destiny, faith, education, art, life.

СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПАТРИАРХАЛЬНОМУ СВІТІ (ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА)

Сергій Романов

кандидат філологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, (Луцьк, Україна)

Анотація. У статті в порівняльному контексті розглядається буттєве становлення особистостей Лесі Українки та Ольги Кобилянської. Дослідження сфокусовано на культурних, психологічних та гендерних аспектах історичного періоду в Україні кінця

XIX – початку XX століть. Типологія особистості обох дівчат вивчається на часовому періоді їхнього дитинства та юності. Особливу увагу віддано розкриттю соціальних норм, як найдавнішого способу тримати жінку в межах її природи. Також аналізується травматичний досвід такого соціального представлення і шляхи його проговорювання в літературних та автобіографічних творах. Автор доходить висновку, що відповідно структурований біографічний матеріал відкриває можливості нових ракурсів розгляду життєвих і творчих шляхів відомих українських письменниць.

Ключові слова: традиція, соціум, час, доля, віра, освіта, творчість, життя.

Вступ. Відчуття обжитості світу найважливіша ланка буттєвої адаптації, де соціалізація творчої одиниці постає коли не загроженим, то ускладненим процесом. Це тим більш очевидно, якщо зважити на поширену на межі XIX–XX ст. думку, що енергія природних, суспільних, психічних явищ була субстанційною, а не акумульованою в процесі взаємодії. На це найпаче слід зважати у випадках самоконструйованої особистості, до типу яких належать обидві українські письменниці. Їхня налаштованість на рецепцію, рефлексію й удосконалення світу «зсередити», з невичерпних потенцій власної душі, далеко не означувалася специфічно жіночою формулою-кодом «захованої в собі». Цю позицію більше слід витрактовувати в опціях зовнішніх ідентифікаторів, запропонованих та, своєю чергою і зі своїми конотаціями, прийнятих чи принаймні не відкинутих. І тому вирішального значення набирають внутрішні інтенції самопозиціонування, які проявляються ще змалку. В літературознавстві означених питань торкалося чимало науковців, зокрема Т. Гундорова, С. Кирилюк, С. Кочерга, Г. Левченко, М. Моклиця, М. Павлишин. Однак дискурс взаємонасвітлення, проваджений синергією компаративістичної методології відкриває нові перспективи, розкриття яких і становитиме мету розвідки.

Основна частина. Навряд чи можна погодитись, що дитинство авторок було аж таким похмурим. Противагою одноліткам, їх оминули бідність, станові утиски, сімейні трагедії, приниження у школах. Словом, усе, що називається соціокультурним гнітом і чого з надлишком знайдеться у біографіях їхніх ровесників – більше хлопчиків, але також і дівчаток. Навіть почуття інакшості генерувалося найперше зсередини, виявляючи тим вроджену свою природу.

У Російській та Австро-Угорській монархіях ситуація, звісно, різнилася, але там і там життєві перспективи дівчат розглядалися у традиційному річищі. Увага й опіка батьків скеровувалася (це, по суті, обмеження) на виконання головного суспільного замовлення – підготовку доньки до ролі дружини й матері. Єдинопрестижної, бо повсюдно толерованої ролі чи то більше функції. Заміжжя ставало мрією, верхом кар'єри й духовно-культурної сатисфакції. Спростовуючи аргументи тих, хто вважав такий стан речей визначеним з первовіку, О. Кобилянська звертається до основ цих на диво стійких процесів. І перше, що вона відкриває, то це їхню штучність, закамуфльовану формою якогось аномального соціального консенсусу. Цьому питанню присвячено завершальну частину «відчиту», проголошеного восени 1894 р. на установчих зборах «Товариства руських жінок на Буковині». У доповіді, яка вийшла далеко за межі огляду поточних справ, недвозначно підкреслюється, «що недостаточність тая, брак сили духовної не лежить у жінці як людині вже з природи, а походить вона і виробляється з систематично обмеженого виховання, яке отримує вона вже від коліски, котре виховання звертає більше увагу на розвій її чуття, аніж на духовні

здібності, характер і силу фізичну, і заглушає, таким чином, усі інші голоси в її душі» (Кобилянська, 1963, с. 156).

Однак і в роботі відлагоджених механізмів трапляються збої. І хоча емансипаційні процеси почали ширитися у світі ще від середини XIX ст., ситуація українських жінок епохи *fin de siècle* якраз «вписується» у подані означники. Але й не може тут ітися про «випадок» у, сказати б, каузально-процесуальному сенсі терміна. Рішучість Ольги Петрівни виховувати нащадків поза офіційним шкільництвом, певне що не постала наслідком продуманої педагогічної системи, а все ж виявляє цілеспрямованість національно й духовноохоронних заходів. «Ми не були «хорошо вихованими» дітьми, – зізнавалася О. Косач-Кривинюк, – маму навіть осуджували знайомі «дами» за те, що вона не вчить нас різних реверансів та взагалі «хороших манер», а батька за те, що він попускає в цьому матері, дозволяє їй так нас «псувати» і так нам цим калічити кар'єру. Але ж наші батьки добирали нам хороше читання, хороші забавки, намагалися зашепити нам і словом, і прикладом людяне ставлення, привчали до якогось путнього заняття, до роботи, витолковували всі життєві явища по ширості, як самі їх знали й розуміли, а не «завиваючи в запірки», як то належалося «хорошо вихованим» дітям» (Косач-Кривинюк, 2006, 40–41). Не дивно, отже, що «пчлчина школа» здобулася на такі успіхи, а вихованці лишилися назавжди вдячними її засновниці. Роздумуючи, разом із батьками Світозара Драгоманова над його майбутнім, Леся Українка, як то мала звичай робити, удається й до автопаралелей. «Дитина з Вашої сім'ї, – звертається вона до Лідії Михайлівни, – напевне вийде краща, ніж всяка «нормально вихована» російська дитина, загночена з малих літ систематичним гімназичним вихованням. Я щодалі, то більше впевнююся, як то добре, що мама не віддала мене в гімназію, бо гімназія хоч би й не зломилла мене, то все таки пригнітила» (Косач-Кривинюк, 2006, с. 185).

Історія О. Кобилянської на цім етапі визначалася, прозаїчними, рівно ж як традиційними обставинами: в родині було п'ятеро синів, яких передовсім і годилося виводити в люди. Тому й «доконечно» обмежувалася офіційна освіта доньок. Зокрема молодшій довелося закінчити тільки чотири початкових класи, по тім лишившись, як зізнається, «сама своїй долі». І тут у дію вступала, також піддаючись випробуванню, воля – той чинник людського життя, вагу якого або підносили над усе, або послідовно заперечували. Керуючись «внутрішньою жадобою знань» (теж автоформулювання) та відрухово опираючись інокультурній експансії, чотирнадцятилітня дівчина й розпочала ту боротьбу за себе, яку пізніше називатиме «духовним виживленням».

Не зайве відзначити й специфіку вагомих у біографіях національного та класового складників. Вони виводилися зі сфери усвідомленої необхідності (імператив набутого світопочування) у царини природно утвердженої самості (вибір найвідповіднішого в наявному). В оглядах перейденого здобутий досвід структуровано майже довільно, у параметрах стихійного. Однак тут має виняткове місце, коли не логіка, то закономірність тяжіння невідладного зовнішнім маніпуляціям, тискові й навіть деструкціям. «Все було, мов павутиною, обсноване німеччиною, – виявляє тогочасний культурний топос авторка, – котра, сказавши правду, не була нам не симпатична. Будь то через те, що все-таки, хоч ледве помітним процентом, обзивалася в нашій крові, будь то через те, що була самотнім джерелом, котре подавало духовну поживу. До польського елемента, як

і до румунського, нікого з нас не тягнуло, а коли й була нагода з ними стикатися, ми, діти, холодніли, і мов інстинктом упімнені, відтягалися, закопичуючи губи» (Кобилянська, 1982, с. 232).

Порятунок від денационалізаторського тиску через культуру третього (вищу і/чи відмінну од культури колонізатора), аби, у висліді, прийти до своєї і таким чином звільнитися остаточно, феномен в історії не новий. Що, власне, під цим оглядом, засвідчує досвід Лесі Українки в її захопленні західноєвропейською традицією (Німеччина, Франція, Англія, Італія, зрештою античність), як не того ж феномену дію? Але в наших умовах важливо збагнути в який спосіб індивід здобувся на це розкріпачення, щоби стати вільною особистістю – творцем у національному топосі і його, топосу, творцем. Окрім зовнішніх чинників, вплив який, звісно, не варто недооцінювати, більше усе ж важила внутрішня систематика процесів, що дискурсивно опосередковується в полях соціологічних та психологічних наук.

Доведеним уважається те, що навикі дії та мислення, розвинуті внаслідок пристосування до наявних / накиннутих культурних моделей, але не закріплені в характері, порівняно безболісно змінюються під дією нових моделей. К. Ясперс, оприявнюючи таку завжди мінливу індивідуальну інтенційність явища інтегрованої свідомості, опріч усього, вказував, що «справжньою мукою для несформованої людини буде відчувати себе чимось випадковим, невтримним, часто суб'єктивним і водночас пізнавати правила, норми, реальні справи як щось мертво, як щось головне, однак формальне, хоч і вагоме, але зовні, в разі внутрішнього сприйняття, як щось руйнівне» (Ясперс, 2009, с. 99). Але, як переконує досвід, хоча й поодинокий, належні заходи з укріплення й закріплення своєї моделі дають цілком обнадійливі результати вже на базових етапах. Відчуття, а потім і розуміння (послідовність була саме такою) викривленості, схибнутості? світу, де своє підмінялося й заміщалося чужим, що особливо помітно у Кобилянської, вимагало реакції чи бодай рефлексії на системотвірних рівнях – пояснення та ототожнення.

Надважливим тут поставав підлітковий вік, межа утрати, заміни й розвою дитячих установок дорослими. Зазвичай таку функцію бере на себе школа – в авторитарних суспільствах інструмент не тільки впливу, а й контролю. «Щаслива необхідність», яка позбавляла офіційного форматування, тією ж логікою виводила у простір полишеності на себе. Чи була це вже свобода? Допевне ні, коли співвіднести потенції індивіда з можливостями утвердитись як особистість. Класична екзистенціалістська територія вибору без вибору? Мабуть, так само знайдуться вагомні заперечення. Відповіднішим здається опис ситуації у кодах відомого платонівського Анамнезису. Пригадаймо те правило, що за ним, якщо людині дозволити йти не вказуючи на пряму і мети для руху, то її шлях з'являтиметься поза неї як «прокладений». Дотепний Бернард Шоу додавав, що найдалі ми заходимо тоді, коли не знаємо куди йдемо. Власне, уточнення іронічного британця більше стосується Кобилянської, принаймні у спробах визначитися зі своїм покликанням, і навіть після цього, в намаганнях зорієнтуватися на обранім шляху. І хоч далі чекатимуть великі труднощі й справжні випробування, нагорода все одно велика – верстати путь, на яким стають особистістю самому, а відтак і завдячувати всьому тільки собі.

Атестуючись новій «товарищі» (звернення перших листів) Леся Українка не була ані надміру скромною, ані поблажливо-компліментарною: «Не робить собі

такої великої ілюзії з моєї «широкої освіти». Запевне менше знаю, ніж Ви, бо навіть жадних шкіл не покінчила і взагалі систематично вчилась тільки [до] 14 років, а потім пішла «на власний хліб», себто вчилась тільки того, що мені подобалось, а читала все, що запорву, без жадної заборони. Правда, коректив був в особі моєї матері та в листах дядька Драгоманова, якого вважаю своїм учителем, бо дуже багато завдячую йому в моїх поглядах на науку, релігію, громадське життя і т. і. Коли б він був жив довше, то, може б, з мене вийшло що ліпше, ніж є тепер, а так – буде що буде!» (Косач-Кривинюк, 2006, с. 484–485). Чи впізнала адресатка у поданій зарисовці себе (дуже швидко й на диво органічно таке автопортретування набере край складного, та необхідного обом ефекту віддзеркалення)? Відповідь на це питання, попри виразну очевидність, вимагає коментаря. Зокрема найпосутнішим «корективом», внесеним рідними у виховання Лариси Косач, постає рано сформоване почуття національної приналежності, заявлене, з-поміж іншого, повноцінними можливостями реалізації в українському просторі. Її товарищі до цього довелося іти через усі роки дитинства, юності й ще навіть початків зрілої пори.

Кобилянська не мала такого рівня учителів з-поміж рідних. Проте вдячно згадувала батьків, які «піддержували в нас, дітей, дуже рано стремління й охоту до освіти». А ще «брати мої старші, що перебували в школах і вертали на ферії, були моїми дорадниками й авторитетами, особливо коли повступали на академію в Чернівцях, де мали можливість час від часу достарчати мені доступні й поважні твори» (Кобилянська, 1963, с. 218–219). Та визначатися з покликанням, і в такий спосіб визначати / обирати долю, довелося самотужки. І дівчина, схильна до містики, увіч пізнала на собі дію закону з «кодексу» гуцульських мольфарів: «Найсильніший ти тоді, коли стоїш на роздоріжжі».

«Місцями сили» для обдарованих доньок, рано змушених перейти у своїм розвої «на власний хліб», стали найприступніші сфери самореалізації. У «дівочих» еквівалентах тогочасної традиції це мало різнилося від забав, або, як казалось, принагідних «розривок» у хвилини нудьги, неспокою чи просто «гуляючого», себто вільного від реальних клопотів, часу. Легко здогадатися, що ішлося про мистецтво, зокрема ті його напрямки, які не вимагали ні від родини, ні від самих аматорок надміру зусиль – економічних, фізичних, мобілізаційно-організаційних тощо. Література, музика, малярство вважалися, коли не переходили межі, безневинними, а то й корисними заняттями панночок, які очікують на заміжжя і поважних матрон, що є окрасою дому своїх чоловіків.

Навряд чи доцільно цей підхід «накидати» родинам Кобилянських, а тим паче Косачів. І там, і там батьки рано чи принаймні впору усвідомили, що вільні мистецтва стануть для незвичайних доньок чимось набагато іншим, більшим, аніж для тисяч їхніх ровесниць. Закономірно й те, що «роздоріжжя», власне, «тридоріжжя», на якому довелося визначатися, не одразу простелилося найпевнішою з доріг. З відстані набутого досвіду обидві письменниці, до речі однаково іронічно (хоча іронія тут із присмаком гіркоти), оцінювали втрачені життєві магістралі. «Мені часом здається, – звірятиметься Леся Українка, – що з мене вийшов би далеко кращий музика, ніж поет, та тільки біда, що «натура утяла мені кепський жарт»... (Українка Леся, 2016, с. 107). Натомість загублені перспективи такої ж кар'єри в Ольжиному випадку пов'язано з іншими, утім не менш фатальними, обставинами. У листі до знайомого С. Абрисовського,

художника й аматора-композитора, вона визнаватиме, що «се одна річ в житті, от тота музика, за котрою буду жалувати, доки життя мого, – що мене не давали вчити родичі. Але знаєте – я все якась така незначна була, що на мене уваги не звертали. Тоді в мене душа з жалю до самої себе звернулася, і я писати почала. Думайте, я і рисувала колись. Сама – так ніхто не вчив, і я тепер дивуюсь – як я рисувала! Але з мене, мабуть, помимо всього, музик мав вийти, а вийшов літерат. Просто сміх бере!...» (Кобилянська, 1963, с. 434).

Потрясінням для Кобилянської стала і втрачена можливість розвинути свої малярські здібності, про що вона з такою позірною легкістю звідомляла не одному адресатові. У щоденниковому записі ранніх років зафіксовано епізод, який виокремлюється навіть на тлі екзальтованого, скерованого на вияв найгостріших рангів реальності викладу. Найцікавішим видається відгук помисливої, ураженої комплексами дівчини на черговий виверт химерної долі. Ось що сказав батьків знайомий, авторитетний, відомий прискіпливістю й відвертістю учитель живопису після перегляду її робіт: «Панно, тут є хист, геніальність! Чому ви не прийшли до мене, чому не прийшли рік тому? Вам бракує лише керівника». З не меншою безпосередністю відтворено й зворотну реакцію: «Я вся похолола. [...] Мене охопили дивні почуття, я ладна була кричати з горя й каяття. Чому я не пішла до нього рік тому, як він мене запрошував, ще не бачивши моїх малюнків? Я тоді почала писати і була байдужа до малювання, кинулася в іншу царину» (Кобилянська, 1982, с. 87–88).

Свавільність переплетення мистецьких перспектив, заслуговує, мабуть, окремого розгляду. Та очевидним лишається те, що перемогла (бо мала перемогти?) література, про що, з перспективи років, міркувала й сама авторка. «Рівночасно з тим (першими поетичними спробами – *Р. С.*), – читаємо в автобіографії, – я бралася за олівець, маючи незначні майже початки рисунків зі школи, і починала рисувати. Та не в природі шукала я моделей – на те ніхто не звертав уваги, але з інших ілюстрацій. Остаточо... звернулася і до природи. Та яке то було рисування?.. Ні, воно мене не довго вдовольняло, треба було мені чогось сильнішого» (Кобилянська, 1963, с. 233). Виразніша свідомо-критична мотивація подається у іншому біографічному свідченні; але так само з перспективами на «будучину», яка хоч і не з максимальною певністю, а прочувалася. «А що була я самоуком і в тім напрямі (живопису – *Р. С.*), – я сказала собі, що ціле те артистичне заняття, ведене на власну руку без школи і науки не допроводить далеко. З тим враз чула я, що воно не давало для моєї живої, мріями переповненої душі вдоволення» (Кобилянська, 1963, с. 214). Попри виразну скерованість до «сильнішого», бо природженого покликання, здатного по-справжньому «вдовольнити» глибинні запити творця, імовірною, а не тільки жадано-уявною, поставала і кар'єра художниці. Принаймні самій Ользі про це мав нагадувати приклад її подруги з юначих літ (ще й одного року народженої), відомої малярки Августи Кохановської.

Націленість автобіографічних наративів на структурування пережитого як долі, тобто даності, якій несвідомо чи й усвідомлено улягають, спонукає пригадати філософську антиномію, розгорнуту на межі парадоксу. Вважається, найпослідовніше це доводив французький мислитель М. Мерло-Понті, що відхилення ідеї людської детермінованості передбачає можливість змін у потоці буття тільки ретроспективно. Для індивідуума це зокрема означає, що у своєму

минулому він завжди може знайти вказівки (виправдання, осуд, схвалення і т.п.) на те, ким став у майбутньому. Коли в опціях такої «стереоскопії» подивитися на природу самовизначення (з його подальшою саморефлексією) Кобилянської, то можна зрозуміти, що її вибір не був ані стихійним, ані тим паче випадковим.

Емоційність, аж до перечуленості, й рано проявлена рвйність характеру, знаходили погамування інтелектуальним вектором, утім і здатністю оцінювати ситуацію. Дівчина, котра понад усе прагнула вибитися з невизначеності й невідомості, мусила ясно бачити, м'яко кажучи, скромність своїх стартових позицій. Ні в музиці (як сестра Євгенія), ні в малярстві (як А. Кохановська), ні в природничих науках (як ще одна подруга Софія Окуневська) вона не мала справжніх шансів дорівнятися до «передових» жінок, не кажучи вже про чоловіків. Де можна спробувати стати першою (інакше навіщо й починати; амбіції тут були справжніми) – то тільки в літературі. Обіч раціональності, мусила на це працювати і завжди така сильна містична налаштованість на стан і властивості світу, у якому життя наче само вело, оминаючи або усуваючи інші перспективи, до єдиної мети. Невипадково й першим із двох епіграфів до «Щоденника» майбутня письменниця узяла слова Гете: «Треба з користю розвивати й узгоджувати свої почуття, свої нахили й пристрасті». Як це вдавалося робити в потоці вже визначеного (літературного) самостановлення ще варто з'ясувати. А тепер належить актуалізувати ще один досвід.

Альбом-нотатник «Poèsie», своєрідний ліричний щоденник також розпочатий 19-річною дівчиною, подарувала Лесі Українці мати. Епіграфом збірки, пізніше заповненої оригінальними творами, правлять прокоментовані дарувальницею слова двох відомих поетів. Першим мовою оригіналу іде вірш лідера французького романтизму, де завершальними такі рядки (у перекладі): «Схилившись отут біля тебе, / Даю щонайкращу перлину, / Яку тільки маю у себе, – / Даю тобі думку свою». Далі вписано святкове побажання, що завершується строфою А. Фета: «Списала сі вірші в первотворі: думка їх відповідає моїй, а форма віршів, зложена найвеличнішим, незрівняним митцем, Віктором Гюго, нехай буде тобі зразком, бо отсю книжечку призначаю для твоїх власних писань. Розглядайся навколо, де не будеш, і пиши, я певна, що тоді в сій книжці з'явиться не мало «poèsie». Поезія є всюди, хоч не всякий її бачить: «Тільки пчола пізнає / Мед, затаєний в квітці, / Тільки поет на всьому / Бачить прекрасного слід!»» (Косач-Кривинюк, 2006, с. 113–114). Опріч дидактичної націленості, материні слова виявляють або навіть підтверджують повноту доччиного вибору в її націленості на осяжність, на перспективу. А це дозволяє спростувати поширений ще й до сьогодні стереотип, за яким ті, хто не мають майбутнього життя (ідеться не про зриму потенційність, а ідеальну вивершеність), по-справжньому не володіють навіть теперішнім існуванням.

Спроби Лариси Косач визначитися зі своїм життєвим покликанням, ні у підліткову пору, ні в юності не мали тієї стихійної відруховості, яку виказує досвід Кобилянської. До факторів уже розглянутих – суспільна традиція та родинна (материна) скерованість – варто долучити ще один, так само, сказати б, об'єктивно-суб'єктивний – хворобу. Як і все інше у житті дівчинки, це теж стало «накинutoю» світом / долею боротьбою за себе, тобто боротьбою «на виживання». Її зусилля опанувати музику та малярство (повністю підтримувані й заохочувані батьками) нівельовано імперативністю *власного* тіла, інакше кажучи, не волею,

байдужістю чи ворожістю, *інших*. Відтак знову мусить ітися про вибір без вибору, що начебто знімає опцію природженого покликання? Адже, до слова, ніхто більше з шістьох дітей не став митцем (з покликання чи професійно), хоч і з огляду на вочевидь творчі задатки і серйозні намагання їх розвивати: ні учений-природничник Михайло, ні медик Ольга, ні навіть випускниця Львівської консерваторії Оксана.

У такому загостреному, сливе утрированому ракурсі питання не те щоб збувається актуальності, а увіч виводиться поза питомі контексти. Направду це той випадок, коли однаково важливо і як склалося те, що склалося, і *чому*. Пригадується тут давній закон формальної логіки, за яким має бути лиш те, що може бути, і може бути тільки те, що рухається в умовах, того, що є. Зрозуміло, що оперування відомими істинами, хай яке вправне, не проявить індивідуальної ситуації з тією яснотою, котра б уможливила глибинну цілісність психобіографічного дискурсу. А все ж його тяглість однаковою мірою визначається прагненнями та можливостями до їхньої реалізації.

З уваги на «винятки», якими є митці у правилі, де в усіх випадках людина постає виокремленою від її індивідуальності, інакше як комплексно підійти до проблеми не випадає. Філософською мовою кажучи, тотальність буття генія надається бодай доривчому насвітленню хіба в опціях онтологічної інфраструктури поведінки. І, мабуть тут, на первинно-визначальних етапах, психоаналітичне трактування характеру, як нарцисичного механізму захисту, вибудованого з різних елементів зовнішнього світу, справді багато чого пояснює. Однак той складник нашої свідомості, який кристалізує Его, найконструктивніше працює на рівні самовизначення, що по-іншому прийнято називати відвагою брати на себе відповідальність за те, ким ти є. Причому травматична образа як компонент ідентичності сублімувалася, а ще точніше розчинялася, знімалася покликанням, творчістю. І чи була то втеча, оборона, терапія (вочевидь усе це і багато більше) наразі не так важливо.

Вибір, пропонувався життям, таки не приймали, а свідомо *робили* своїм обоє замкнутих герметичністю існування дівчат. Інша річ, що різним (хоча й не абсолютно) для кожної було коло можливостей професійного становлення. Спостереження Т. Гундорової, ефектно зведене до тези про масову міщанську культуру, в умовах якої, мовляв, формувалася Кобилянська, уповні відбиває хіба ситуацію середовища, та не феномена особистості. Бо тоді аристократизм оточення Лариси Косач, хай як «розбавлений» ліберальними віяннями, ледве чи передбачав появу Лесі Українки. (Цікаво, що паралелі «верхів» і «низів» суспільно-культурної амплітуди займали якраз увагу буковинської письменниці, на що їй, як на зайвину, вказувала і волинська посестра).

Суттєвішим є брак систематичної освіти, що обома відчувався однаково гостро. «Недостача образования – се есть рана моеї души, котра ніколи не замкнеться» (Кобилянська, 1963, с. 608) – таке зізнання відомої людини в часі її фактично найвищого злету має неабияке значення для біографів. Але чи багато тогочасних літераторів, спеціально чоловіків, тих, кого зазвичай ставлять у центр канону, окрім певно А. Кримського, «піднеслося» через високофаховий освітній ценз? Направду актуальність Вольтерової тези, що «книжки робляться з книжок», не потребує додаткового обґрунтування. Читання – невпинне й надзвичайно строкате у жанрах, стилях і сенсах – то визначальний складник процесу, який

прийнято називати самоосвітою, або навіть точніше – самоформуванням. І тут як ніде слушною виявляється думка, що ніколи достоту не знатимеш, що тобі потрібно, доки цього не знайдеш.

Косачатам свідомо не купувалося дитячої літератури, яка, на переконання матері, своїм «кисло-солодким сюсюканням» (автоозначення) годилася хіба на те, щоби псувати смаки. Зумисне, а чи там настирливо нічого не дораджувалося, бо усім змалку було приступне розмаїття людського інтелекту і хисту. Але зрозуміло, що твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, «Сербські народні думи й пісні» у перекладі М. Старицького чи томи «Трудів етнографічно-статистичної експедиції» за редакцією П. Чубинського зовсім не випадково потрапили до рук спадкоємців високого імперського чиновника. А все ж у зверненнях до дядька сімнадцятилітня небога мусила застерігатися: «Ви знаєте, що я не стільки вчилася, скільки б хотіла, та й тепер не можу як слід своєю наукою зайнятись, не дуже багато читала, то що з мене й сподіватись можна. Я стараюсь читати більш путніх книжок, хоч їх тут і трудно достать і більш попадається дурних книжок, ніж розумних, та я тепер їх мало читаю, часом навіть старі перечитую, які в мене є, Ваші тощо, аби не читать «от нечего делать» нісенітниці» (Косач-Кривинюк, 2006, с. 69). Зайве нагадувати, що відсутність необхідної лектури зробилася однією з професійних гризот цілого життя письменниці. Безпосередньо сказане стосується і досвіду Кобилянської, котра, спогадуючи «ідеали своєї молодості», напише: «Пізніше звернулася я цілим еством моїм до літератури. Але і тут була я обмежена. Я читала лише те, що мені під руку підходило, дещо з того було цінне, велике, наукове, а дещо незначне, глупе і дрібне. Моє знання стало мішаниною барв без системи і без порядку» (Кобилянська, 1963, с. 215).

Висновки. Услід сучасним психологам визначаючи освіту як реінтерпретацію зовнішнього світу для внутрішнього вжитку, відруховість і хаотичність процесу, що таким чином складався для дівчат, можна взяти ледь не очевидними. Та чи не буде це шляхом, яким рушило чимало читачів і критиків ще рубежу століть, декретуючи стихійність розвою двох найвідоміших своїх сучасниць константами їхньої індивідуальності. Величинами, коли не деструктивними, то увіч і не позитивними. Аргументи Лесі Українки, якими доводилася цінність персонального досвіду (цим починався розділ), наводились не задля розради менш едукованій подруги. Для авторки важила розкутість, «незагніченість» (слівце, що вживалося у родині) особистості в якісних способах і вимірах становлення. Те, що Ясперс називав «виробленням світогляду» через «пізнання і відштовхування себе в усьому». Контроль (з боку матері) і опіка (у випадку дядька) справляли, безперечно, вагомий педагогічний ефект. Зокрема багато давали «готового» у тих сферах, приміром, громадсько-політичній, соціокультурній тощо, де Кобилянській доводилося надолужувати (і не завжди успішно) самотужки. Проте полишеність подруги «*на саму себе*», на що та гірко нарікала, відкривала можливості не тільки для випробування і вигартовування характеру. Ключовим бачився онтологічний, що, як з'ясувалося, був разом і професійним, вибір «*самої себе*», настанова на самоформування. Бо ж не геть принагідно відчуження Х. Ортега-і-Гассет трактував як тягар бути людиною, без розкоші *бути собою*, а бунт як зраду власного призначення у відмові *стати собою*.

Переваги самоуків (хоча дівчата, особливо і довго Кобилянська, визначальними тут вбачали деструктиви й комплекси) проявлялися не лише

стійкістю настанов на зусилля, пошук, боротьбу, тобто невпинний розвиток. І навіть не в «оспіваній» Лесею Українкою розкоші у найголовнішому бути зобов'язаною тільки собі. Універсальніше і завдяки цьому на повну силу в дію вступали механізми, відповідальні за прийняття рішень (називаних доленосними) і, що не менш важливо, здатність їх виконувати та відстоювати. До заяви, що «література моя професія» вісімнадцятилітню авторку кількох десятків віршів (ще менше їх на тоді опубліковано) мусило спонукати щось сильніше за шеренгову юначу амбіційність чи просто зухвальство. Адже відданість, мабуть, можна сказати яскравіше, належність обраному замолоду шляху, цілісність і поступальність його верстання, справді подиву гідні. Зокрема, якщо згадати досвід колег-сучасників, хоча б і чоловіків, – Стефаніка, Винниченка, Кримського, Луцького, – що, в силу різних, як вони уважали, надповажних причин тимчасово, або й назавжди припиняли писати.

Список використаних джерел:

1. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Репринт. вид. Луцьк: ВАТ Вол. обл. друк., 2006. 928 с.
2. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Київ: Дніпро, 1982. 359 с.
3. Кобилянська Ольга, *Тв.: У 5 т.* Київ: Держлітвидав, 1963. Т. V. 767 с.
4. Українка Леся. Листи: 1876–1897. Київ: ВД «Комора», 2016. 368 с.
5. Ясперс К. Психологія світоглядів. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.

References:

1. Kosach-Kryvyniuk O. Lesia Ukrainka: Khronolohiia zhyttia i tvorchosti. Lutsk, 2006, 929 p.
2. Kobylianska O. Slova zvoruchenogo sercia. Kyiv, 1982, 359 p.
3. Kobylianska O. Tv. u 5 t. Kyiv, 1963, vol 5. 767 p.
4. Ukrainka Lesia. Lustu: 1876–1897. Kyiv, 2016. 368 p.
5. Yspers K. Psuchologia svitoglydiv. Kyiv, 2009. 464 p.